

geschiedenis en staatsinrichting CSE GL en TL

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o.

Voorts heeft het College voor Examens (CvE) op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet CvE de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommiteerde toekomen.
- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Examens.

De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.

- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke gecommiteerde aanwijzen. De beoordeling van de derde gecommiteerde komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
 - 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;

- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.
Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten.
Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht.
Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 63 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen zijn de volgende vakspecifieke regels vastgesteld:

- De vakinhoudelijke argumenten waarvan sprake is in de algemene regel 3.3 moeten voor het vak geschiedenis en staatsinrichting afkomstig zijn uit gezaghebbende, wetenschappelijk verantwoorde publicaties.
- Indien in een antwoord 'voorbeeld van een juist antwoord' staat, bevat het antwoord **voorbeelden** van juiste antwoorden. Het is **geen** opsomming van alle denkbare juiste antwoorden.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Aan het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt 1 scorepunt toegekend.

Staatsinrichting van Nederland

1 B

2 maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Deze Tweede Kamerverkiezingen werden gehouden volgens het districtenstelsel, omdat (één van de volgende):

- de verkiezingen (van 12 augustus 1856) worden gehouden vóór de invoering van de evenredige vertegenwoordiging (in 1917) / het districtenstelsel bestond tot 1917.
- er sprake is van het behalen van één zetel voor (het district) Leiden.
- de kandidaat met de meeste stemmen winnaar/gekozen is.

Opmerking

Alleen als na een juiste keuze een juiste verklaring volgt, mag 1 scorepunt worden toegekend.

3 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat in 1856 alleen een klein deel van de burgers mocht stemmen, namelijk zij die een bepaalde hoeveelheid belasting betaalden/die vermogend waren (censuskiesrecht).

4 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De bron is niet helemaal betrouwbaar voor dit onderzoek, omdat (één van de volgende): 1
 - de schrijver niet objectief is / Kuyper bewondert / zijn mening over Kuyper geeft ('een geschenk van God')/tot dezelfde godsdienstige groepering hoort als Kuyper ('ons protestanten').
 - de schrijver er ongeveer een halve eeuw later pas over schrijft.
- De bron is wel bruikbaar voor dit onderzoek, omdat de tekst informatie geeft over de rol van Kuyper (als oprichter/partijleider van de ARP) in de schoolstrijd (als onderdeel van de emancipatie van protestanten) 1

5 maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):

- Kiesrecht-demonstranten komen uit de lagere klassen.
- Zij willen niet bij de massa horen / demonstreren is ordinair.

Vraag	Antwoord	Scores
6	maximumscore 2 • nummer 2 • nummer 3	1 1
7	C	
8	maximumscore 1 Uit het antwoord moet blijken dat hij gebruikmaakt van het recht van initiatief / het recht om als (Tweede) Kamerlid wetsvoorstellen in te dienen.	
9	maximumscore 2 • nummer 2 • nummer 4	1 1
10	C	
11	maximumscore 2 Bij uitspraak 1 hoort a (= advocaat). Bij uitspraak 2 hoort e (= verdachte). Bij uitspraak 3 hoort d (= rechter). Bij uitspraak 4 hoort b (= getuige). Bij uitspraak 5 hoort c (= officier van justitie).	
	indien vijf antwoorden juist	2
	indien vier of drie antwoorden juist	1
	indien minder dan drie antwoorden juist	0
12	maximumscore 1 Uit het antwoord moet blijken dat de controlerende taak/het controleren van de regering wordt bedoeld.	
13	B	
14	maximumscore 1 Eerst 3, dan 2, vervolgens 1 en ten slotte 4. <i>Opmerking</i> <i>Er is maar één juiste volgorde.</i>	
15	A	

Historisch overzicht vanaf 1900

16 B

17 **maximumscore 1**

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):

Censuur werd toegepast om te voorkomen dat

- militaire geheimen verraden werden.
- mensen thuis de moed zouden laten zakken (als er bericht werd over nederlagen / grote aantallen slachtoffers / gruwelijke voorvallen).
- er kritiek zou komen op (de manier waarop) de oorlog (gevoerd werd).

18 **maximumscore 1**

Uit het antwoord moet blijken dat iedereen/(zo veel mogelijk) Britse mannen zich moet(en) aanmelden (als vrijwilliger in de Eerste Wereldoorlog) / zich moet(en) inzetten voor Groot-Brittannië/het vaderland / verantwoording moet(en) afleggen voor zijn keuzes.

19 **maximumscore 2**

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de onderstaande combinaties van groep en symbool):

- Groep die door de communisten werd uitgeschakeld: de kapitalisten/de rijken;
Deze groep wordt afgebeeld met de zak(ken) met geld.
- Groep die door de communisten werd uitgeschakeld: de adel/oude machthebbers/tsaar (en familie);
Deze groep wordt afgebeeld met zwaard/ereteken/kroon/scepter/rijksappel/knoet.
- Groep die door de communisten werd uitgeschakeld: het (tsaristische) leger;
Deze groep wordt afgebeeld met een helm/zwaard.
- Groep die door de communisten werd uitgeschakeld: de kerk;
Deze groep wordt afgebeeld met een (christelijk) kruis op de rijksappel/helm/scepter.

Opmerking

Alleen als na een juiste groep een juist, bijpassend symbool wordt genoemd, mag het tweede scorepunt worden toegekend.

Vraag	Antwoord	Scores
20	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende combinaties):</p> <ul style="list-style-type: none"> – Het optimisme blijkt ook uit de zonsopgang, want een opkomende zon geeft nieuwe hoop / duidt op een nieuw begin. – Het optimisme blijkt ook uit de ploeg, want met de ploeg wordt het land bewerkt/kan er weer gezaaid worden. – Het optimisme blijkt ook uit het paard, want dit paard ziet er sterk/krachtig uit/kan het zware werk aan. – Het optimisme blijkt ook uit de titel ('De rode ploeger'), want daarmee wordt het communisme/de vooruitgang bedoeld. <p><i>Opmerking</i> <i>Alleen bij een juiste combinatie van een onderdeel van de bron met een juiste uitleg, mogen 2 scorepunten worden toegekend.</i></p>	
21	<p>maximumscore 2</p> <p>Bij tekst 1 hoort kenmerk d (= showprocessen). Bij tekst 2 hoort kenmerk b (= persoonsverheerlijking). Bij tekst 3 hoort kenmerk c (= propaganda).</p>	
	<p>indien drie antwoorden juist</p> <p>indien twee antwoorden juist</p> <p>indien minder dan twee antwoorden juist</p>	<p>2</p> <p>1</p> <p>0</p>
22	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • invoering door de overheid: ter controle/om te voorkomen dat werklozen bijverdienden/'zwart' gingen werken • eigenbelang van werklozen om te stempelen: om in aanmerking te komen voor een (werkloosheids)uitkering/steun / om te voorkomen dat ze geen uitkering kregen/de uitkering werd ingetrokken 	<p>1</p> <p>1</p>
23	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sterke politieke positie van Hitler, want zijn partij/de NSDAP is de grootste partij geworden (met 43,9%)/heeft de meeste stemmen behaald • maar Hitler heeft niet alle macht, want zijn partij/de NSDAP heeft minder dan 50% van de stemmen/geen absolute meerderheid behaald / andere partijen hebben samen (in absolute zin) meer stemmen dan de NSDAP behaald / hebben samen meer macht (maar vanwege hun onderlinge verdeeldheid hadden ze feitelijk weinig macht) 	<p>1</p> <p>1</p>

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

24 maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):

- De krachtige/vastberaden wijze waarop Hitler is afgebeeld.
- De toehoorders hangen aan zijn lippen/luisteren vol bewondering naar hem/kijken vol bewondering naar hem op.
- Hitler trekt alle aandacht/is de belangrijkste figuur op het schilderij/staat hoger/groter afgebeeld.

25 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat nazi's/extreem rechts/Hitler enerzijds en communisten/extreem links/Stalin anderzijds elkaar fel (hadden) bestreden / elkaars politieke/natuurlijke tegenstanders waren en die gingen nu met elkaar samenwerken.

26 maximumscore 2

- nummer 1
- nummer 3

1
1

27 D

28 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De 'rekening' wordt gepresenteerd aan nazi-Duitsland/de nazi's/de nationaal-socialisten/de fascistten/de As-mogendheden/Hitler.
- Op de rekening zouden twee zaken of gebeurtenissen kunnen staan die betrekking hebben op verschillende historisch juiste voorbeelden, zoals de Jodenvervolgning, terreur, onderdrukking in bezet Europa, militaire slachtoffers van de (door Duitsland veroorzaakte) oorlog, e.d.

Opmerking

Alleen als na het noemen van de juiste beschuldigde een juist voorbeeld genoemd wordt, mag het eerste scorepunt worden toegekend. Het tweede scorepunt mag toegekend worden bij een tweede, ander juist voorbeeld.

29 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat de kampbewakers wilden voorkomen dat de Engelse militairen zouden ontdekken wat (voor gruwelijkheden) er zich in het kamp had(den) afgespeeld / de kampbewakers al het bewijs wilden vernietigen dat herinnerde aan (de achtergronden van/de gruwelijkheden in) het concentratiekamp.

Vraag	Antwoord	Scores
30	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • begrip, omdat (één van de volgende): <ul style="list-style-type: none"> – Duitsland verwoest was / er voedseltekort was / de economie nog niet hersteld was. – ook Duitsers slachtoffers waren van (de politiek van) Hitler. – het van belang was de Duitsers voor zich te winnen tegenover het communisme in de opkomende Koude Oorlog. • boosheid, omdat (één van de volgende): <ul style="list-style-type: none"> – de Amerikaan (als bevrijder) (in)direct de schuld krijgt van alle ellende veroorzaakt door Hitler/de Duitsers zelf. – er uit de tekst nog steeds sympathie voor de nazi's gelezen kan worden/het nazisme niet veroordeeld wordt, maar als een alternatief gezien wordt. – de Duitsers als voormalige vijand/tegenstander geen recht van spreken hebben/het hun eigen schuld is / het wel chantage lijkt. 	<p>1</p> <p>1</p>
31	<p>maximumscore 1</p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat het kenmerk past bij het leiderschapsbeginsel/Führerprincipe/(onvoorwaardelijke) gehoorzaamheid aan de leider / dictatuur / een totalitaire staat / militarisme.</p>	
32	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Japan stelt deze eis van de twee vlaggen, want Japan wil (als bezetter) benadrukken dat de Indonesische onafhankelijkheid alleen tot stand kan komen dankzij Japan / dat Indonesië en Japan moeten blijven samenwerken / dat er geen conflict is met de nationalistes / dat er sprake is van onafhankelijkheid van Aziatische staten • Soekarno voldoet aan deze eis, want hij acht samenwerking met Japan nodig om zijn doel (onafhankelijkheid) te bereiken / hij wil de naderende onafhankelijkheid niet in gevaar brengen / Japan was nog steeds de baas (en kon de spelregels opleggen) / is er echt van overtuigd dat Japan tegen het westers kolonialisme is 	<p>1</p> <p>1</p>
33	<p>maximumscore 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nederland gebruikte argument 3 • Indonesië gebruikte argument 2 	<p>1</p> <p>1</p>
34	C	

Vraag	Antwoord	Scores
35	<p>maximumscore 1</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> – Deze meisjes werden niet voorbereid op betaald werk buitenshuis / alleen voorbereid op huishoudelijk werk/het werk van huisvrouw/moeder, zoals het doen van de was. – Deze vorm van onderwijs (waarbij wasles gegeven werd) was alleen voor meisjes bedoeld/toegankelijk (en niet voor jongens). 	
36	<p>maximumscore 1</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> – De raketten van de Sovjet-Unie vormden een directe bedreiging voor de steden/de bevolking van de Verenigde Staten. – Cuba ligt zo dichtbij de Verenigde Staten dat de Verenigde Staten vonden dat de Sovjet-Unie opereerde in hun invloedssfeer. – De plaatsing van de raketten door de Sovjet-Unie zou het machtsevenwicht verstoren. 	
37	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • In 1948 was de wereldopinie vooral positief over Israël, omdat veel mensen vonden dat de Joden (vanwege de Holocaust) recht hadden op een eigen staat/dat de Joden slachtoffer waren/recht hadden op (de verdediging van) hun eigen staat • In 1967 werd de wereldopinie volgens de tekenaar kritisch, omdat Israël (na de Zesdaagse Oorlog) gebieden bezet hield 	<p>1</p> <p>1</p>
38	<p>maximumscore 1</p> <p>Eerst 4, dan 1, vervolgens 2, en ten slotte 3.</p>	
<p><i>Opmerking</i> <i>Er is maar één juiste volgorde.</i></p>		
39	<p>B</p>	
40	<p>maximumscore 1</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> – De Muur werd beschouwd als (Duits) cultureel erfgoed (dat behouden moest blijven) / had een historisch/educatief doel. – Sommigen wilden de (restjes van de) Muur als waarschuwing/symbool tegen de dictatuur/het communisme behouden. – Sommigen hadden kritiek op de West-Duitse overheersing / de hervorming van hun stad/land. – Sommigen verlangden terug naar de communistische tijd van weleer. 	
41	<p>F</p>	

Vraag	Antwoord	Scores
42	<p>maximumscore 1 Eerst 4, dan 2, vervolgens 1 en ten slotte 3.</p> <p><i>Opmerking</i> <i>Er is maar één juiste volgorde.</i></p>	
43	<p>C</p>	
44	<p>maximumscore 2 Eerst 1, dan 4, dan 2, dan 6, vervolgens 5 en ten slotte 3.</p> <p><i>Opmerking</i> <i>Als door het weglaten van één foutief geplaatst nummer een verder foutloze reeks ontstaat, wordt 1 scorepunt toegekend.</i></p>	
45	<p>maximumscore 1 Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> – persoon: Aletta Jacobs Het is terecht dat deze persoon in het Historisch Overzicht staat, omdat zij voor het vrouwenkiesrecht streed / veel gedaan heeft voor de emancipatie van vrouwen. – persoon: Anne Frank Het is terecht dat deze persoon in het Historisch Overzicht staat, omdat zij symbool staat voor de Jodenvervolging / Holocaust / de gevolgen van discriminatie. – persoon: Jozef Stalin Het is terecht dat deze persoon in het Historisch Overzicht staat, omdat door hem veel landen in Oost-Europa communistisch werden / symbool staat voor de dictatuur/het totalitaire (communistische) systeem in de Sovjet-Unie / een van de geallieerde leiders was die Hitler had verslagen. – persoon: Ronald Reagan Het is terecht dat deze persoon in het Historisch Overzicht staat, omdat hij een grote rol gespeeld heeft bij de beëindiging van de Koude Oorlog. <p><i>Opmerking</i> <i>Alleen als na een keuze voor een persoon een juist, historisch argument gegeven wordt waaruit blijkt dat deze persoon van grote betekenis is geweest, mag 1 scorepunt worden toegekend.</i></p>	
46	<p>C</p>	
47	<p>B</p>	

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per school in het programma WOLF.

Zend de gegevens uiterlijk op 29 mei naar Cito.

6 Bronvermeldingen

- bron 1 A. van der Kaap e.a., Publieke tribune Staatsinrichting van Nederland, Leiden 1986, pag. 64.
- bron 2 naar: http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/Verkiezingen/databank/verkiezingen__per_district?District_ID=47
- bron 3 naar: H. Algra, Het wonder van de negentiende eeuw. Van vrije kerken en kleine luijden, Franeker 1966, pag. 314.
- bron 4 I.J. Brugmans, Stapvoets voorwaarts, Bussum 1970, pag. 107.
- bron 5 S. Bartlema e.a., Burgers en besluitvorming, Staatsinrichting in historisch perspectief, Culemborg 1970, pag. 50.
- bron 6 naar: J.P. Stoop, 'Om het volvoeren van een christelijke staatkunde', De Anti-Revolutionaire Partij in het Interbellum, Hilversum 2001, pag. 118.
- bron 7 naar: http://wetten.overheid.nl/BWBR0001840/geldigheidsdatum_27-10-2010
- bron 8 naar: F. Vlemminx, Een nieuw profiel van de grondrechten. Een analyse van de prestatieplichten ingevolge klassieke en sociale grondrechten, Den Haag 2002, pag. 131.
- bron 9 naar: http://www.ambtenaar10.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=39&Itemid=42
- bron 10 naar: P.J. Oud, Honderd jaren, Assen 1979, pag. 212.
- bron 11 M. Bryant, World War I in Cartoons, Londen 2009, pag. 39.
- bron 12 M. Timmers (red.), The Power of the Poster, Londen 1998, pag. 170.
- bron 13 tekst 1 naar: M. Bos, De Grote Terreur 1936-1938 (in: Historisch Nieuwsblad 3, april 2007, pag. 18-19).
tekst 2 naar: R. Fridell, Dictatorship, New York 2007, pag. 80.
tekst 3 naar: J. von Geldern and R. Stites (red.), Mass Culture in Soviet Russia: Tales, Poems, Songs, Movies, Plays, and Folklore, 1917-1953, Bloomington 1995, pag. 237-238.
- bron 14 J. Hess & F. Wielenga (red.), Duitsland en de democratie 1871-1990, Meppel 1992, pag. 104 en 105.
- bron 15 S. Luckert en S. Bachrach, State of Deception: The Power of Nazi Propaganda, Washington 2009, pag. 35.
- bron 16 W. Kalkwiek e.a., Studiegids 1990, Nederland 1939-1946, Amsterdam 1989, pag. 60.
- bron 17 De Vliegende Hollander (illegaal blad), 8 juni 1944.
- bron 18 naar: A. Herzberg, Amor Fati, Amsterdam 1946, pag. 98.
- bron 19 A. Manning e.a., Onze jaren, de geschiedenis na 1945, Amsterdam 1976, pag. 203. (uit: H. Richter, 1945 - Ein Jahr in Dichtung und Bericht, Frankfurt am Main 1965)
- bron 20 M. Bossenbroek e.a. (red.), Weerzien met Indië 46, Zwolle 1995, pag. 1113.
- bron 21 A. Manning e.a., Onze Jaren, geschiedenis na 1945, Amsterdam 1976, pag. 2637.
- bron 22 naar: U. Neumann en E. Helmrich, Wüstensand in Weltgetriebe. Nah-Ost-Krise in der Karikatur der Weltpresse, München 1967, pag. 42.

- bron 23 tekst 1 naar: http://nl.wikipedia.org/wiki/Isra%C3%ABlische_onafhankelijkheidsverklaring
tekst 2 naar: http://www.israel-palestina.info/geschiedenis_israelisch-arabische_conflict.html
tekst 3 naar: Department of State, The Camp David Summit, Department of State Publication 8954, 1978, pag. 3 en 4.
tekst 4 naar: B. Wicks, De geur van melk en honing, Utrecht 1998, pag. 80 en 81.
- bron 24 afb. 1: C. Bol, Met open armen (uit: Kleio, juli 2005, pag. 5).
afb. 2: K.A. van den Hoek e.a., De Bevrijding, Rotterdam 1978, pag. 95.
afb. 3: NRC Handelsblad e.a., De val van het Sovjetrijk, Amsterdam 1992, pag. 87.
afb. 4: S. Erpel e.a., Hitler und die Deutschen, Volksgemeinschaft und Verbrechen, Dresden 2010, pag. 59.
afb. 5: M. van Rotterdam, de 70's, Utrecht 2005, pag. 17.
afb. 6: http://p4.focus.de/img/gen/i/l/HBilp5q4_Pxgen_r_1100xA.jpg
- bron 25 eigen beheer Cito/CvE
- bron 26 P. Janssen, Een paar minuten is het stil, beelden van een oorlog, Alphen aan de Rijn 1970, pag. 12.